

## De aanleiding

We kunnen het beleg van 1622 situeren als onderdeel van de Tachtigjarige Oorlog, de Opstand van de Lage landen tegen de Spaanse overheerser. Redenen voor deze opstand waren ondermeer de strenge centralisatiepolitiek (machtscentrum in Brussel) en de pogingen van Filips II om het protestantisme uit te roeien ten faveure van het in zijn ogen, enige ware katholieke geloof. Aanvankelijk was er sprake van Zeventien Provinciën die gezamenlijk optrokken, maar de scheiding tussen het katholieke zuiden en de protestantse noordelijke provincies groeide allengs en werd uiteindelijk gemarkeerd door de Val van Antwerpen in 1585 en de oprichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in 1588. In datzelfde jaar 1588 vond het eerste Beleg van Bergen op Zoom plaats onder aanvoering van Alessandro Farnese, hertog van Parma.

De Opstand had zich ontwikkeld tot een oorlog van belegeringen, een zogenaamde vestingoorlog. Grote delen van beide legers waren gelegerd in forten, vestingen en andere versterkingen waardoor het veldleger een relatief kleine rol speelde. De gouverneurs van de garnizoenssteden daarentegen kregen dientengevolge een grote verantwoordelijkheid en veel macht. Een vestingoorlog en de verminderde inzet van het veldleger betekende overigens wel goed nieuws voor de plattelandsbevolking die gaandeweg de strijd steeds minder last kreeg van strooptochten en plunderingen.

Maar wat bedoelen we nu eigenlijk met een belegering? Een beleg betekent niets meer dan de omsingeling van de stad, het afsnijden van de bevoorradingslijnen, bombardementen, ondermijning van de verdedigingswerken en de inzet van belegeringswapens zoals het kanon of in verder vervlogen tijden de stormram of de katapult. Een belegering kon maanden, soms zelfs jaren duren (zoals in Leiden en Oostende), afhankelijk van de voedselvoorraden in de stad. Een beleg heeft in principe drie mogelijke uitkomsten:

1. De verdedigers weerstaan de aanvallers zonder hulp van buitenaf. De stad heeft dan standgehouden en de vijand vertrekt bijvoorbeeld door de invallende winter, grote verliezen of gebrek aan financiën.
2. Als de verdedigers winnen met hulp van buitenaf, dan wordt de stad ontzet.
3. Als de aanvallers winnen dan is de vesting gevallen. Dat kan op twee manieren: de stad wordt overmeesterd, geplunderd en ingenomen of de stad geeft zich na onderhandelingen, al dan niet voorwaardelijk over.

## De hoofdrolspelers

Nu de context is geschetst wordt het tijd om naar de hoofdrolspelers te kijken.

Maurits, prins van Oranje en graaf van Nassau (1567-1625) was vanaf zijn achttiende stadhouder en kapitein-generaal ofwel legeraanvoerder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Hij groeide op in slot Dillenburg, waar hij een Duitse opvoeding van zijn oom Jan kreeg bij afwezigheid van zijn vader Willem van Oranje die de Opstand tegen de Spanjaarden aanvoerde. Maurits was zeer betrokken bij zijn manschappen en werd geroemd om zijn strategisch inzicht. Hij voerde een groot aantal legerhervormingen door op het gebied van training, drill, discipline, mobiliteit en financiering.

Zijn opponent, Ambrogio Spinola, was een telg uit een invloedrijke Italiaanse bankiersfamilie. Het verhaal gaat dat een van zijn voorouders tijdens de Eerste Kruistocht, van 1096 tot 1099, een doorn van de doornenkroon van Jezus Christus zou hebben gevonden. Aan deze legende dankt de familie haar naam (spinula betekent doorn). Spinola wordt in 1601 door Filips II naar de Nederlanden gezonden met een door hemzelf gefinancierd leger van 9.000 man. Hij was een militair strateeg die door vriend en vijand werd geroemd en gerespecteerd. Als Maurits tijdens een diner de vraag krijgt wie in zijn ogen de grootste militaire leider van zijn tijd is, zou hij hebben geantwoord "Spinola is de nummer twee". Hoogtepunten uit de carrière van Spinola zijn de verovering van Oostende in 1604 (na een jarenlange belegering) en de inname van de stad Breda in 1625. Door een gebrek aan financiële ondersteuning uit Spanje keert Spinola in 1628 gedesillusionerd huiswaarts alwaar hij in 1630 tijdens een volgend beleg ziek en berooid overlijdt.

## **Twaalfjarig Bestand**

Vanaf 1601 treffen beide veldheren elkaar dus met grote regelmaat in Vlaanderen en Brabant maar de jarenlange strijd is een aanslag op de oorlogskas en rond 1609 zijn beide oorlogvoerende partijen financieel uitgeput. In 1609 leidt dat tot vredesbesprekingen tussen Spinola en raadpensionaris (ook wel landsadvocaat) Johan van Oldenbarnevelt. De onderhandelaars van de Republiek verblijven vanaf maart 1609 in Bergen op Zoom, waar vergaderd wordt in het stadhuis aan de Grote Markt. Het sluiten van vrede blijkt op dat moment te hoog gegrepen maar de partijen worden het wel eens over een wapenstilstand. Het zogeheten Twaalfjarig Bestand wordt uiteindelijk op 9 april 1609 gesloten te Antwerpen. Beide partijen kopen zo tijd om de financiën op orde te krijgen, vestingwerken te laten versterken en legers uit te breiden. Aan het einde van die twaalf jaar blijkt Spanje zelfs bereid tot vrede op voorwaarde dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden afziet van de handel met Indië en het ware, katholieke geloof aanneemt. Beide voorwaarden zijn volstrekt onbespreekbaar voor de Republiek en vanaf juli 1621 wordt de strijd hervat. Het Spaanse leger in Vlaanderen bestaat op dat moment weer uit 60.000 man tegenover zo'n 40.000 man in het Staatse leger van Maurits.

## **Het tweede Beleg van Bergen op Zoom**

Bergen op Zoom was om tweeërlei redenen belangrijk voor Spinola. Enerzijds wilde Spinola op die manier de Staatse dreiging op de flank van havenstad Antwerpen wegnemen. Bovendien werd de stad beschouwd als 'de sleutel tot Zeeland'. Met de verovering van Bergen op Zoom verschaft Spinola zich dus ongehinderd toegang tot Zeeland en nog belangrijker tot Holland.

In 1622 splitst Spinola zijn leger op en een deel stuurt hij als afleidingsmanoeuvre naar het stadje Goch, in de buurt van Kleve (Duitsland). Maurits doorziet de plannen van Spinola niet en geeft op 13 juli de bekwame gouverneur van Bergen op Zoom, Louis de la Kethulle, heer van Ryhoven, zelfs de opdracht zeven van de twaalf vendels voetvolk aan het veldleger af te staan. Naast wat er aan infanterie achterblijft, zijn er bovendien slechts vier ruitervanen aanwezig in het garnizoen. Dit is voor de gouverneur voldoende aanleiding om zeer tegen de zin van de bevolking ook de vier burger compagnieën in te zetten voor wachtdienst. Veel profijt heeft gouverneur de la Kethulle overigens niet van deze beslissing, want de burger compagnieën blijken ongedisciplineerd, vertoeven met grote regelmaat in de kroeg en zijn vaak niet in het bezit van bruikbare wapens zoals een musket. Al met al is het garnizoen 8.000 man groot terwijl Spinola maar liefst 20.000 man tot zijn beschikking heeft. Een haast onmogelijke opdracht voor de gouverneur.

Deze Louis de la Kethulle (1565-1631) die in hoog aanzien staat bij de prins van Oranje en door de inwoners van Bergen op Zoom op handen gedragen wordt, stamt uit een Gentse familie, die in 1584 om godsdienstige redenen naar de noordelijke Nederlanden vlucht, waar Louis dienst neemt in het Staatse leger. De verdiensten van zijn vader leveren hem een levenslang pensioen van de stad Gent op en Maurits benoemt hem in 1618 tot militair gouverneur van de vesting Bergen op Zoom, waar de la Kethulle uiteindelijk in 1631 overlijdt.

Keren we terug naar het beleg. Het geluk lijkt met Spinola te zijn, want naast de afmars van Maurits richting Duitsland en de grote overmacht aan manschappen komt er ook nog hulp uit onverwachte hoek. Zijn plan om de stad in te nemen wordt gesteund door de katholieke inwoners van het nabijgelegen dorp Halsteren en ook onder de inwoners van Bergen op Zoom heerst aanvankelijk verdeeldheid. Uiteindelijk blijft de merendeels protestantse bevolking trouw aan Oranje en halen de Halsternaren bakzeil.

Als Spinola zijn overmacht aan troepen op dat moment naar de stad gedirigeerd zou hebben, was de vesting naar alle waarschijnlijkheid gevallen, maar de legeraanvoerder besluit tot beveiliging van de flank en onder aanvoering van don Luis de Velasco y Velasco wordt Steenberg zonder al te veel moeite ingenomen. Het etmaal dat hiermee gemoeid is wordt door gouverneur De la Kethulle dankbaar aangegrepen om de buitenwerken van de vesting met troepen te bezetten. Als Spinola de volgende dag, op 18 juli, voor de poorten van de stad verschijnt kan hij de stadswal niet rechtstreeks meer benaderen. Bovendien laat men de weidegronden van de Hooge en de Lage Meren onderlopen zodat het Spaanse leger de stad niet geheel kan omsingelen. Spinola kan hierdoor alleen de noord- en zuidzijde van de stad

benaderen. Hij maakt zich op voor een langdurige belegering middels de aanleg van twee legerkampen. Op het plateau van de Hoge Noordgeest installeert Spinola zich met een deel van zijn troepen en het andere deel onder leiding van Don Gonzales de Cordua wordt aan de zuidkant van de stad opgebouwd. .

De Spaanse troepen legden tussen beide kampen een omsingelingswal met versterkingen aan, een zogenaamde circumvallatielinie. Doel van een dergelijke linie is te voorkomen dat de vesting versterking van buitenaf krijgt en te verhinderen dat de stad bevoorrad wordt. De circumvallatielinie dient er ook voor om een mogelijk ontzet te voorkomen. De Spanjaarden trachtten vervolgens via de noordkant de haven te bereiken. Vóór de belegering was Bergen op Zoom echter al begonnen met de bouw van hoornwerken, langgerekte vestingwerken, voorzien van twee bastions aan de uiteinden. Door die hoornwerken nu te verbinden met een verdedigingswal wist het garnizoen te voorkomen dat de haven bereikt werd. Bergen op Zoom was dan wel over land niet meer te bereiken, maar de haven bleef buiten bereik van de Spanjaarden. Het openhouden van de haven is tijdens het beleg van levensbelang voor de vesting voor de aanvoer van troepen, materieel en voedsel. De vaarroute over het havenkanaal was echter niet zonder gevaar. De Spaanse artillerie beschoot zowel de schepen als de stad en er werd veel schade aangericht. Bovendien was het heuvellandschap rond de stad in het voordeel van de Spanjaarden. Vanaf deze heuvels kon men de stad ongehinderd beschieten.

Vanzelfsprekend beantwoordde het garnizoen het artillerievuur. Ook blijft de stad geurende het beleg doorwerken aan het verder verstevigen van de vestingwerken. Net als tijdens het beleg van Parma in 1588 doet men diverse uitvallen vanuit de stad op de vijandelijke stellingen. Daaraan wordt enthousiast meegedaan door een jonge Michiel de Ruyter, die formeel als kanonnier is aangesteld. Bergen op Zoom is de stad van zijn grootouders. Maar anders dan in 1588 gaat het garnizoen een stap verder door buiten de stad twee kampen op te zetten tegenover die van Spinola en Cordua. Ten noorden van de stad zetten de belegerden een kamp op met een regiment Walen onder commando van Filips van Levin, heer van Famars. Het kamp aan de zuidzijde wordt bemand door een regiment Schotten onder commando van sir Robert Henderson.

Het tweede Beleg van Bergen op Zoom heeft uiteindelijk 86 dagen geduurd. Ondanks uitgebreide ondermijning van de verdedigingswerken en genadeloze bombardementen met 100 stukken veldartillerie zijn de Spanjaarden niet in staat geweest de hoofdwal te benaderen. Ook onder de grond werd hevig gevochten. Mineurs van beide partijen groeven gangen onder de vijandelijke linies en brachten daar buskruit tot ontploffing. De tegenpartij trachtte dit te voorkomen door die gangen te vernietigen.

Met geconcentreerd artillerievuur, ondermijning van de Spaanse belegeringswerken en uitvallen van vooral de Franse, Engelse en Schotse troepen lukte het om de Spanjaarden op afstand te houden, maar de belangrijkste reden dat de stad kon standhouden was de bevoorrading vanuit zee aan de westkant middels de haven, die gedurende de strijd open bleef.

Van de 20.000 manschappen onder Spinola, waren er na drie maanden nog zo'n 11.000 over. Naast gewonden en gesneuvelden deserteerde ook een groot aantal manschappen. Een deel daarvan vluchtte naar Bergen op Zoom. Eind september keert Maurits met zijn troepen terug naar Brabant. Op weg naar Bergen op Zoom herovert hij eerst Steenberghe. Het verlies van 9.000 man doet Spinola inzien dat het weinig zinvol is om de strijd aan te gaan met het Staatse leger. Hij wacht de komst van de prins van Oranje niet en blaast op 2 oktober in allerijl de aftocht met achterlating van zieken en gewonden. Een dag later, op 3 oktober 1622, trekt het Staatse leger de uitbundig feestende stad binnen.

## **Tot slot**

Tot slot kunnen wij ons afvragen wat het beleg van 1622 ons heeft geleerd of opgeleverd.

1. De Spaanse veldheer Spinola gebruikte de heuvels rond de stad als strategische locatie om de stad te beschieten. Meteen na de aftocht van de Spanjaarden werden de

heuvels op last van de prins Maurits afgegraven. Het ging hierbij om de Raaijberg, Rijsselbergen en het Bergse Bos.

2. Daarnaast was gebleken dat het openhouden van de haven van levensbelang was voor het bevoorraden van de belegerde stad. De zo belangrijke havenmond kon vanuit het noorden over de slikken gemakkelijk bereikt worden tijdens laag water. Na het overlijden van Maurits in 1625 pakte zijn halfbroer en opvolger Frederik Hendrik de kwetsbaarheid van de haven aan. Hij besloot tot de aanleg van drie forten. Fort de Roovere is vernoemd naar Pompejus de Roovere die door de Staten van Holland werd aangewezen om de bouw van de fortificaties te begeleiden. Onder zijn leiding werd de linie in 1628-1629 binnen een half jaar voltooid. Tot Zeeuws gedeputeerde werd benoemd Iman van Suydtland, heer van Moermont en een van de belangrijkste Zeeuwse edelen. Kolonel Willem Pinssen van der Aa was tijdens de bouw verantwoordelijk voor de bescherming van de arbeiders. Daartoe had hij 38 compagnieën tot zijn beschikking. Samen met Fort Henricus, waarvan de bouw al in 1627 was voltooid, liep deze West-Brabantse Waterlinie tot aan de Steenbergse Vliet. Al eerder in het verhaal zagen we dat dit gebied ook geïnundeerd kon worden. De laatste keer dat de West-Brabantse waterlinie werd gebruikt was tussen 1830 en 1832 tijdens de Belgische Opstand. Overigens was inundatie een specifiek Nederlands verdedigingsmiddel dat tot in de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt. Doel was simpelweg om een gebied onbegaanbaar te maken.
3. In de Republiek werd het ontzet van Bergen op Zoom gevierd met verschillende lofdichten en liederen. Hiervan is het **Merck toch hoe Sterck van Adriaen Valerius** (ca. 1575-1625) wel het bekendst. Het werd enkele jaren na het beleg gepubliceerd. Het lied wordt in Bergen op Zoom gekoesterd als het eigen volkslied.
4. Er werden beloonpenningen geslagen die men aan de legeraanvoerders en de verdedigers van de stad liet uitreiken. Hierop was de zinspreuk **Fausto Numine Berga Victrix** aangebracht, ofwel door de gunst van God is Bergen de overwinnaar.
5. Gouverneur Louis de la Kethulle kreeg als dank een zilveren 'tazza' (ondiepe drinkschaal), voorzien van het stadswapen met dezelfde spreuk en de datum van het ontzet, 3 oktober 1622.
6. Inwoners van Halsteren noemen zich tijdens de Vastenavond Spinolen en hun prins heet steevast Ambrosio. Net als generaal Ambrogio Spinola heeft Halsteren haar meerdere moeten erkennen in de stad Bergen op Zoom. Diverse malen hebben zij grondgebied af moeten staan. Het buurtschap Spinolaberg ligt op de plek waar de generaal in 1622 zijn kampement had.

Irene van Kemenade

20 november 2022